

John Lewis -kapitalismi

EEVA LENNON

John Lewis -vähittäiskauppaketjulla on Britanniasa toistasataa tavarataloa ja ruokakauppaketju Waitrose. Elegantit tavaratalot ovat kaukana halpahalleista, ne tuottavat kohtuuhinnalla massaylellisyyttä keskiluokalle. Waitrosen ruokakaupat myyvät laatu- ja herkkuarvikkeita ja herkkutuotteita. Konserni porskutti erityisesti pitkällä nousukaudella ennen vuoden 2008 pankkiromahdusta. Mutta se on selvinnyt muita paremmin myös 18 viime kuukaudesta, jolloin Britanniassa ei juuri taloudellista kasvua ole ollut.

John Lewis on jotain paljon enemmän kuin pelkkä laadukas vähittäiskauppaketju. Siitä on tullut radikaalin yritysdemokratian menestystarina ja ikoni. Se ei ole pörssi-yhtiö, vaan työntekijöiden omistama yritys. Perustajan idealistinen poika John Speden Lewis teki siitä aikanaan säätiön, jonka osakkeita työntekijät omistavat ja jonka hallintoneuvostossa työntekijät istuvat ja sanelevat päätöksiä toimitusjohtajalle. Yrityksen voitoista hyötyvät kaikki vakinaiset työntekijät, ja he eivät saa myydä osakkeitaan.

John Lewisin menestys on saanut kaikki pääpuolueet innostumaan yritysdemokratiasta. Työväenpuolueella on vanhat perinteet osuuskuntaliikkeestä ja työntekijöiden osuuskunnista. Sosialismi oli vielä 1800-luvulla Britanniassa näitä ideoita noudattelevaa Robert Owenin utopiasosialismia. Vasta 1900-luvun alussa Sidney ja Beatrice Webb toivat kuvaan valtiotalouden kansallistamisineen kaikkineen.

1960- ja 1970-luvun uuden vasemmiston radikalismi elvytti yritysdemokratian. 1980-luvulla kaikki tuo jäi oikeistoradikaalin uusliberalismin ja sen vastustuksen jalkoihin. Britannian työväenpuolueen ohjelmaan kuului kuitenkin jo ennen viime vaaleja ”John Lewis -talous”. Mutta myös konservatiivit ja liberaalidemokraatit ovat viime aikoina innostuneet menestyksellisestä ”John Lewis -kapitalismista” ja työntekijöi-

den osuuskunnista.

David Cameronin oikeistokeskustahallitus haluaa viedä työntekijöiden osuuskunta-idean myös julkisiin palveluihin. Konservatiivien ja liberaalidemokraattien kokoomushallituksen ohjelmassa pyritään uudistamaan julkisia palveluja siten, että työntekijöiden osuuskunnilla, yhteiskunnallisilla yrityksillä ja hyväntekeväisyyslaitoksilla olisi nykyistä merkittävämpi rooli julkisten palvelujen tuotannossa.

Alan johtava tutkija Britanniassa on London School of Economicsin professori Julian Le Grand. Le Grand toimi aikanaan Tony Blairin työväenpuolueen hallituksen neuvonantajana. Nyt hän kuuluu Cameronin hallituksen perustamaan erikoistyöryhmään, joka pyrkii luomaan edellytyksiä julkisten palvelujen työntekijöiden osuuskunnille.

Vaikka ryhmä toimii läheisessä yhteistyössä hallituksen kanssa, sen teettämät tutkimukset ovat riippumattomia akateemisia tutkimuksia, tähdentää professori Le Grand. Hänen johdolla erikoistyöryhmä on tuottanut kaksi tutkimusta: toinen, *Our Mutual Friends*, tutkii työntekijöiden omistamia tai hallinnoimia yksityisiä yrityksiä. Tuore *Public Service Mutuals: The Next Steps* käsittelee työntekijöiden osuuskuntien mahdollisuuksia julkisten palvelujen tuotannossa.

Yksityisen sektorilla työntekijöiden osallistuminen työntekijöiden omistamisessa ja hallinnoimisessa yrityksissä tuottaa hyviä tuloksia kautta linjan, kertoo tutkimus. Erilaisia työntekijöiden omistuksen muotoja on yksityisellä sektorilla paljon, ja runsaan todistusaineiston mukaan niiden palvelujen käyttäjät ovat tavallista tyytyväisempiä.

John Lewis -ketju on esimerkiksi jatkuvasti vallannut ensimmäisen sijan vähittäiskaupan asiakkaiden tyytyväisyysindeksissä. Myös Cass

Business Schoolin tekemät tutkimukset kertovat, että työntekijöiden sitouttamisen yritykseen tuottaa tyytyväisempiä asiakkaita.

Le Grand on tutustunut kansainväliseen tutkimusaineistoonkin. Senkin mukaan työntekijöiden omistamat ja hallinnoimat yritykset ovat tuottavampia kuin muut yritykset. Varsinkin pienissä yrityksissä tuottavuus on sitä tehokkaampaa, mitä enemmän työntekijät omistavat yrityksestä. Amerikkalaisissa tutkimuksissa arvioitiin, että työntekijöiden omistus nosti tuottavuutta noin 4–5 prosenttia. Myös työntekijöiden osallistuminen innovaatioon työprosesseissa, uusissa tuotteissa ja markkinoinnissa paransi myyntiä huomattavasti. Työntekijöiden osuuskunnat ovat innovatiivisia ja muita yrityksiä parempia luomaan työpaikkoja ja kestämaan taloudellisen ilmaston vaihtelua, kuten John Lewisin tapauksin osoittaa.

Taloustieteilijä Virginia Perotin on tutustunut Ranskassa, Italiassa, Espanjassa, Yhdysvalloissa ja Britanniassa tehtyihin tutkimuksiin vuosien 1950 ja 2010 välillä. Myös niiden mukaan työntekijöiden osuuskunnat pärjäävät hyvin vertailussa muiden yritysten kanssa kaikissa tutkituissa maissa, erilaisissa järjestelmissä ja eri aikoina. Mitä osallistuvampi on työvoiman panos yrityksessä, sitä tehokkaampi on työvoiman tuottavuus.

Public Services Mutuals: the next steps -tutkimuksessaan Le Grand määrittelee julkisen palvelun osuuskunnan palveluyksiköksi, joka on jättänyt julkisen sektorin, mutta tuottaa silti julkisen sektorin palveluja ja jonka toiminnassa työntekijöiden valvonta ja osallistuminen näyttelee merkittävää roolia.

Tällaiset palveluosuuskunnat voivat tuottaa tai olla tuottamatta voittoa. Ne voivat olla yhteiskunnallisia yrityksiä, joille pelkkä kannattavuus riittää eikä voittoa tavoitellakaan. Le Grand toteaa, että suurin osa tutkimuksesta on tähän asti tehty suuresta yksityisen sektorin osuuskuntasektorista. Julkisia palveluja tuottavia työntekijöiden osuuskuntia on vähemmän. Viime vuosina on osuuskuntamuotoisia julkisten palvelujen tuottajia on kuitenkin perustettu jossain määrin eri puolille Britanniaa ja monille eri sektoreille. Varsinkin joukko sairaaloita ja kouluja on innostunut kokeilemaan työntekijöiden yhteisomistusta

ja hallintoa. Eikä työntekijöiden osuuskuntamalli enää ole harvinainen sosiaalihuollon, nuorten ja lasten palvelujen alallakaan. Julkisen palvelun osuuskuntien tukijärjestöjäkin on jo perustettu, muun muassa Social Enterprise Investment Fund ja osuuskuntien tukiohjelma.

Vaikka vankimmat todisteet hyvistä tuloksista tulevatkin pääasiassa yksityisen sektorin osuuskunnista, myönteiset vaikutukset eivät liity mihinkään erityiseen teknologiaan tai markkinoihin. Siksi ne soveltuvat usein myös palveluihin, Julian Le Grand arvioi.

Mutta myös todistusaineisto julkisten palvelujen osuuskunnista viittaa tuottavuuden ja tehokkuuden lisääntymiseen. Myönteisiä vaikutuksia ovat kokeneet niin palvelujen käyttäjät, niiden tilaajat kuin työntekijätkin, joiden hyvän olon tunnetta ja sitoutumista yritysdemokratia on melkoisesti lisännyt. Julkisia palveluja tuottavissa työntekijöiden osuuskunnissa työntekijät ovat vähemmän poissa työstä, ja työvoima vaihtuu harvemmin, mikä säästää koulutuskustannuksia.

Kaikki tämä voi tehdä halvemmaksi julkisten palvelujen tuottamisen, Le Grand uskoo. Julkisten palvelujen tuottajat ovat yleensä alansa asiantuntijoita; he tietävät parhaiten, miten julkiset palvelut olisi tuotettava. Työntekijöiden osuuskunnissa he voivat toimia vapaammin ilman kallista, aikaa vievää byrokratiaa, joka haittaa ja hidastaa heidän toimintaansa.

Le Grand ei kuitenkaan kiistä, ettei osuuskunnallistetuilla palveluilla olisi erityishaasteita. Tällaiset palvelut irtaantuvat julkiselta sektorilta, mikä merkitsee jonkinlaista yksityistämistä. Niiden on silti tuotettava luotettavasti julkisia palveluja, joihin ihmiset ovat tottuneet luottamaan. Jatkuva ja keskeytymätön palvelujen saanti on taattava toisella tavalla kuin yksityisen sektorin osuuskunnissa. Nämä ongelmat ovat professorin mielestä ratkaistavissa, mutta ne vaativat erityishuomiota. Ammattiliitot eivät aina suosi lähtöä julkiselta sektorilta. Ne pelkäävät, että työntekijät joutuvat vastineeksi yrityksen omistusoikeudesta alentamaan palkkatasoaan ja luopumaan muistakin eduista.¹ Le Grand kiistää tämän ja kertoo, että työntekijöiden osuuskunnat pärjäävät hyvin vertailussa julkisen sektorin palkkoihin ja etuihin.

¹ Valtiovarainministeri George Osborne ehdottikin jo konservatiivisen puolueen konferenssissa syksyllä, että työntekijöille yksityisissä yrityksissä annettaisiin yrityksen osakkeita ja vastineeksi he luopuisivat työsuoja-oikeuksistaan.